

Buyst, E., Maes, I., Pluym, W., *De Bank, de frank en de euro. Anderhalve eeuw Nationale Bank van België* (Tielt: Lannoo, 2005, 295 blz., ISBN 90 209 6255 8).

Bij het honderdjarig bestaan van de Nationale Bank van België, in 1950, verscheen het eerste deel van een geschiedschrijving van de bank (P. Kauch, *De Nationale Bank van België, 1850-1918* (Brussel, 1950)). Het duurde daarna vijfentwintig jaar, voordat het tweede deel het licht zag (H. van der Wee, K. Tavernier, *De Nationale Bank van België en het monetaire gebeuren tussen de twee wereldoorlogen* (Brussel, 1975)). Weer dertig jaar later hebben Van der Wee en andere historici een volgende episode behandeld (*De Nationale Bank van België/La Banque Nationale de Belgique 1939-1971* ([Brussel/Bruxelles], 2005)).¹ Deze omvangrijke studie zal in het navolgende nog ter sprake komen. Intussen was per 1 januari 1999 de Europese Monetaire Unie (EMU) in werking getreden. De nationale banken van België en van elf andere lidstaten die aan de muntunie deelnamen, droegen hun bevoegdheden op monetair gebied over aan de Europese Centrale Bank (ECB) in Frankfurt am Main. Per 1 januari 2002 werd de muntunie voor iedereen tastbaar in één nieuwe munt: de euro. Naar aanleiding hiervan hebben E. Buyst en anderen – grotendeels op basis van het eerder genoemde onderzoek – onder de titel *De Bank, de frank en de euro* een samenvattende geschiedenis van de Nationale Bank van België tussen 1850 en 2005 geschreven. Voor de jaren 1972-2005 werd daartoe nieuw onderzoek verricht. Buyst, e. a. behandelen tevens de periode 1822-1850, waarin de Algemeene Nederlandsche Maatschappij ter begunstiging van de Volksvlijt (de ‘Generale Maatschappij’) in Zuid-Nederland c.q. België de centrale bankfunctie waarnam. Het navolgende bespreekt in eerste instantie deze – zeer toegankelijke en bijzonder fraai geïllustreerde – samenvattende geschiedenis.

De opzet van Buyst, e. a. is in wezen niet anders dan die van de beknopte geschiedenis van de Nederlandsche Bank, die een jaar eerder reeds verscheen (W. Vanthoor, *De Nederlandsche Bank 1814-1998. Van Amsterdamse kredietinstelling naar Europese stelselbank* (Amsterdam, 2004)). De auteurs willen een ontwikkeling inzichtelijk maken die in België in veel opzichten ook al niet wezenlijk verschilde van de Nederlandse. De Nationale Bank had gedurende een groot deel van de negentiende eeuw vooral als taak rechtstreeks krediet te verlenen aan handel en nijverheid en daardoor de nationale economische ontwikkeling te bevorderen. Een tweede taak was de uitgifte van bankbiljetten. Deze emissietaak is in de loop van de negentiende en de twintigste eeuw belangrijker geworden. De Bank werd tevens hoedster van de stabiliteit van de wisselkoers en van de koopkracht van de nationale munt. Tegelijkertijd maakte de directe kredietverlening aan het bedrijfsleven plaats voor indirect

¹ H. van der Wee, M. Verbreyt, *Oorlog en monetaire politiek: de Nationale Bank van België, de Emissiebank te Brussel en de Belgische regering, 1939-1945* (De Nationale Bank van België 1939-1971, I; [Brussel]: Nationale Bank van België, 2005, 760 blz.). Zie tevens noot 2.

kredietbeleid. Het disconto- of rentetarief van de Nationale Bank ging de omvang van de kredietverlening door het overige bankbedrijf aansturen. De Nationale Bank werd ook ‘bank der banken’ en *lender of last resort*. Daarbij kwamen geleidelijk andere taken van een moderne centrale bank, met name het toezicht op het overige bankwezen en op het snel groeiende betalingsverkeer. In samenhang hiermee ontwikkelde de Nationale Bank zich van een private instelling met een commercieel bedrijf *en* publieke taken, naar een (semi-) publiek orgaan met een uitsluitend publieke verantwoordelijkheid. Het beleid van de Bank raakte in toenemende mate aan het regeringsbeleid op sociaal-economisch gebied. Dit stelde steeds hogere eisen aan het samenspel tussen regering en Bank. Het leidde voor en na de Tweede Wereldoorlog tot veranderingen in het juridische statuut en de zeggenschapsverhoudingen, die feitelijk een semi-nationalisatie van de Nationale Bank inhielden. Dit alles wordt inzichtelijk gemaakt in een algemene economische, politieke en maatschappelijke context. Buyst, e. a. hebben echter ook veel oog voor de rol van persoonlijkheden in de geschiedenis. Een verdere ontwikkeling in de twintigste eeuw was de toenemende verwevenheid van het beleid van nationale banken met internationaal monetair overleg en bestuur. Voor kleinere landen als België (en Nederland) bracht dit met zich mee dat de mogelijkheden van de centrale bank voor het voeren van eigen monetair beleid op den duur – en al ruim vóór de totstandkoming van de Europese muntunie – sterk beperkt werden. De huidige gouverneur van de Nationale Bank van België, Guy Quaden, heeft dan ook ‘geen heimwee naar een monetaire souvereiniteit die [...] hoe dan ook nog weinig voorstelt.’ (9) Als partner in de ECB, en bij het binnenlands toezicht op het kredietbedrijf en het betalingsverkeer, kan de Nationale Bank nog steeds een betekenisvolle rol spelen.

De auteurs gaan overigens slechts mondjesmaat in op verschillen tussen de ontwikkeling van de centrale bank in België en elders. Waar zij dit wel doen, blijken zulke verschillen vaak eerder een kwestie van tempo en fasering dan van essentie. Om één voorbeeld te geven: de opmars van het bankbiljet als algemeen gebruikelijk betaalmiddel was in de negentiende eeuw ook in België onvermijdelijk, maar ze verliep er langzamer dan in Nederland en veel andere Europese landen. Sommige oorzaken daarvan, zoals het ontbreken van handzame kleine coupures, hinderden ook elders de verspreiding. Een meer specifiek ‘Belgische’ oorzaak was een diep geworteld wantrouwen tegen de door koning Willem I gestichte Generale Maatschappij, zowel voor als na 1830. Veel meer aandacht – en niet ten onrechte – krijgt het gegeven dat de ontwikkeling van de Nationale Bank vanaf haar oprichting tot kort voor de Tweede Wereldoorlog in hoge mate bepaald werd binnen een eigenaardige driehoeksverhouding tussen haarzelf, de Generale Maatschappij (met andere commerciële banken) en de regering. Een vaste factor hierin was de soms moordende commerciële concurrentie tussen de Nationale Bank en de Generale Maatschappij in de kredietverlening aan het bedrijfsleven. Na de Eerste Wereldoorlog kwamen daar twee factoren bij: een strijd tussen de Nationale Bank en de Generale Maatschappij om zeggenschap in het monetair beleid van de regering, en een strijd van de Generale Maatschappij en andere banken – als aandeelhouders – om complete zeggenschap over de Nationale Bank. In de

jaren 1920 was de Generale Maatschappij op deze beide fronten aan de winnende hand. Een belangrijk gevolg van de aanhoudende strijd was, dat de ontwikkeling van de Nationale Bank tot publieke instantie, algemeen erkende monetaire autoriteit en toezichthouder over het bankbedrijf, ernstig vertraagd werd. Na een financiële crisis in het bankwezen, in 1934-1935, besloot de regering echter tot ingrijpen. De banken werden onder toezicht geplaatst. Hun zeggenschap in de Nationale Bank werd ingeperkt, ten gunste van een autonome directie onder marginale supervisie van de regering. In ruil daarvoor gaf de Nationale Bank haar commerciële bedrijf op. Feitelijk werd zij nu eindelijk een ‘normale’ twintigste-eeuwse centrale bank. Buyst, e. a. wijzen er terecht op dat deze ontwikkeling samenviel met de opkomt van de gemengde economie in West-Europa. De Nationale Bank ging ook in dat verband als monetaire autoriteit en adviseur van de regering een belangrijke rol spelen. Een nieuwe eigenaardigheid was intussen, dat de centrale organisaties van de vakbeweging en van nijverheid, handel en landbouw in 1948 een stevige positie kregen in de Regentenraad van de Nationale Bank. De wekelijkse vergaderingen van deze Raad werden op den duur een discreet informeel ontmoetingspunt in de Belgische overlegeconomie. De Nationale Bank kon hierbij invloed doen gelden en – af en toe – bemiddelen tussen werkgevers en werknemers. Zij ondersteunde partijen sinds 1954 ook met conjunctuuronderzoek.

De delen 2 tot en met 4 van *De Nationale Bank van België/La Banque Nationale de Belgique 1939-1971* geven een meer uitputtende analyse van het beleid van de Bank in de jaren na de Tweede Wereldoorlog, met name op monetair gebied.² De balans van dat beleid is voor de periode tussen 1944 en 1958 tamelijk kritisch. De Nationale Bank en de regering slagen er in, de interne en – vooral – de externe waarde van de frank te herstellen en (min of meer) in stand te houden. Maar dit lijkt meer dan eens de economische groei en de export- en ontwikkelingsmogelijkheden van de Belgische industrie te hebben geschaad. Toen in 1949 het Britse pond en andere Europese valuta's devalueerden ten opzichte van de dollar, volgde de Belgische frank deze beweging op advies van de Nationale Bank slechts gedeeltelijk. Daarmee vond effectief een revaluatie plaats ten opzichte van de meeste Europese valuta's, juist op het moment waarop een periode van spectaculaire economische groei sinds 1944 (*'Le miracle Belge'*) ten einde liep. Tussen 1949 en 1958, terwijl de economische groei in België achterop raakte bij die in andere Europese landen, hield de Nationale Bank strak vast aan een beleid waarin een sterke frank centraal stond. Zij maakte weinig of geen gebruik van de mogelijkheid om met discontobeleid investeringen in het bedrijfsleven aan te moedigen, en wees

² R. Brion, J.-L. Moreau, *La politique monétaire Belge dans une Europe en reconstruction (1944-1958)* (La Banque nationale de Belgique 1939-1971, II; [Bruxelles: Banque nationale de Belgique 2005, 550 blz.); W. Plumy, O. Boehme, *Van de golden sixties tot de val van Bretton Woods* (De Nationale Bank van België 1939-1971, III; [Brussel]: Nationale Bank van België, 2005, 617 blz.); I. Cassiers, Ph. Ledent, *Politique monétaire et croissance économique en Belgique à l'ère de Bretton Woods (1944-1971)* (La Banque nationale de Belgique 1939-1971, IV; [Bruxelles]: Banque nationale de Belgique 2005, 224 blz.).

Keynesiaans stimuleringsbeleid af. Tussen 1958 en 1971 was de Nationale Bank wat dit betreft iets minder dogmatisch. Voorzover dat met een stringent monetair beleid in overeenstemming kon worden gebracht, gaf zij nu steun aan een Keynesiaans conjunctuurbeleid en een actief groei-beleid. Zij droeg ook bij aan een aanzienlijke verbetering van de werking van de financiële markten in België, die het de overheid en het bedrijfsleven gemakkelijker maakte om investeringen te financieren. I. Cassiers en Ph. Ledent concluderen in het beknopte en verhelderende deel 4 van deze geschiedschrijving, dat dit beleid de economische groei heeft bevorderd. De Nationale Bank speelde daarnaast in de jaren 1960 een belangrijke rol in het internationaal monetair overleg. Zij probeerde enerzijds het in 1944 in Bretton Woods overeengekomen systeem van stabiele wisselkoersen te redden van een dreigende desintegratie, en zette anderzijds – mede met het oog op die desintegratie – eerste stappen naar een Europees monetair systeem. Zowel het systeem van Bretton Woods als de eerste poging tot monetaire eenheid in Europa leden overigens in het begin van de jaren 1970 schipbreuk. Maar zo'n dertig jaar later kwam de Europese monetaire unie er – met overtuigde steun van de Nationale Bank van België – alsnog. Buyst, e. a. beschrijven de ontwikkeling daarheen vooral feitelijk.

Twee speciale thema's – ten slotte – zijn de Tweede Wereldoorlog en de Belgische gebieden in Afrika. H. van der Wee en M. Verbreyt wijden aan het eerstgenoemde onderwerp een studie die de ontwikkelingen in verband met de Nationale Bank in het bezette België en elders wel niet van dag tot dag, maar gemiddeld toch van week op week in kaart brengt. Wellicht mede omdat de (gerechtelijke) nasleep van de bezetting in België enigszins omstreden is, onthouden de auteurs zich zoveel mogelijk van een moreel oordeel als het om zaken van collaboratie, accommodatie en verzet gaat. Zij maken duidelijk dat personen en handelingen destijds vaak verschillend beoordeeld zijn, en vanuit verschillende gezichtspunten nog steeds verschillend beoordeeld kunnen worden. W. Pluym en O. Boehme laten zien dat de Nationale Bank een actieve rol speelde in het streven om Belgisch Kongo en de andere Afrikaanse gebieden – het tegenwoordige Rwanda en Burundi – financieel en economisch nauw aan België te verbinden. Ook na de onafhankelijkheid nog tot in de jaren 1970. Buyst, e. a. laten dit in hun samenvattende geschiedschrijving vreemd genoeg onbesproken.

Over het algemeen is *De Bank, de frank en euro* echter een adequate introductie in de geschiedenis van de Nationale Bank van België. Wie preciezer en meer diepgaand geïnformeerd wil worden, kan terecht in de onderliggende studies. Het is te hopen dat daaraan nog een deel over de periode na 1972 wordt toegevoegd.

Jan Peet

Vree, J., Zwaan, J., ed., *Abraham Kuypers' Commentatio (1860). The young Kuypers about Calvin, A Lasco, and the church, I, Introduction, annotations, bibliography, and indices, II, Commentatio* (Brill's series in church history XXIV; Leiden, Boston: Brill, 2005, xii + 256 (I), 398 (II) blz., €149,-, ISBN 90 04 14940 6).

In april 1859 schreef de Groningse theologische faculteit een prijsvraag uit met een nogal ingewikkelde opdracht. Men wenste niet alleen een vergelijking tussen de ecclesiologie van Johannes Calvijn en Johannes a Lasco, maar daarbij moest ook een verband gelegd worden met de persoonlijkheid en het verdere oeuvre van de twee reformatoren. Tot slot dienden hun opvattingen getoetst te worden aan de norm van het evangelie. De Leidse theologiestudent Abraham Kuypers aarzelde niet en vervaardigde in acht maanden een manuscript, dat door de Groninger theologen bekroond werd met een gouden medaille, die Kuypers voor 121 gulden te gelde wist te maken. Het eerste gedeelte van het manuscript heeft Kuypers gebruikt voor zijn dissertatie, waarop hij in 1862 te Leiden promoveerde. In deze door Jasper Vree en Johan Zwaan bezorgde editie wordt nu de gehele tekst beschikbaar gemaakt. De eerste band bevat de inleidingen, de annotaties bij de *Commentatio*, de bibliografie en verschillende indices, en in de tweede band wordt het in het Latijn geschreven antwoord op de prijsvraag gepresenteerd. De uitgave van dit manuscript moet een heidens karwei zijn geweest. Het oorspronkelijke handschrift van Kuypers is niet overgeleverd en we moeten het doen met het afschrift van een kopiist die het Latijn slecht machtig was. In dit afschrift hebben de uitgevers verder vier verschillende 'handen' ontdekt, waaronder die van de Groningse hoogleraar Petrus Hofstede de Groot en van Kuypers zelf, die vele correcties in het Latijn hebben aangebracht. Dat neemt niet weg dat het – zeker gemeten aan huidige standaards – wemelt van de fouten. De uitgevers schatten het aantal op ongeveer 3000 in totaal, zeg 10 fouten per manuscriptpagina. In een citaat van Calvijn worden maar liefst 24 'deviations' geconstateerd. Deze fouten zijn zeker niet allemaal te wijten aan de kopiist, maar voor een belangrijk deel ook aan Kuypers eigen werkwijze. Hij werkte in een enorm tempo, baseerde zich soms uitsluitend op registers, hanteerde het Latijn dat hij zeer goed beheerste op een eigenzinnige wijze en aarzelde niet willens en wetens in een tekst in te grijpen. Hij verdraaide citaten van Calvijn en a Lasco in de door hem gewenste richting. Om niet elke afwijking te moeten aangeven, gaan de uitgevers in hun inleiding uitgebreid in op Kuypers gebruik van het Latijn. Sommige zaken zijn stilzwijgend gecorrigeerd, andere worden in deze inleiding opgesomd, en weer andere wijzigingen worden in de annotaties vermeld, waarnaar in de tekstuitgave zelf door middel van asterisken wordt verwezen. De annotaties vormen feitelijk een apparaat en ik had er de voorkeur aan gegeven dit als tweede apparaat (naast de noten van Kuypers zelf) aan de voet van de tekst op te nemen. Nu moet de lezer steeds in het eerste deel de ingreep of het commentaar van de uitgevers nazoeken. De gekozen oplossing heeft als